

Jeszcze wyraźniej mówi o tym ostatnia księga Nowego Przymierza — Apokalipsa św. Jana. W Nowym Jeruzalem — Mieście Świętym, zstępującym z nieba od Boga, nie ma już świątyni: „jego świątynią jest Pan Bóg wszechmogący oraz Baranek” (Ap 21, 22). W ten sposób proces rewaloryzacji i spirytualizacji sanktuarium został zakończony. Sanktuarium utożsamia się z samym Bogiem, a wszystkie sanktuaria ziemskie są tylko tego odbiciem i zapowiedzią.

Kraków

KS. JERZY CHMIEL

O. Franciszek Małaczyński OSB

FUNKCJE ŚWIĄTYNI KATOLICKIEJ W ŚWIETLE TEOLOGII, LITURGII I TRADYCJI

Odnowione księgi liturgiczne przed każdym obrzędem podają teologiczne wprowadzenie. Również obrzęd poświęcenia kościoła jest poprzedzony takim wprowadzeniem. W nim zawarta jest nauka Kościoła o budynku kościelnym:

NAUKA PONTYFIKATU RZYMSKIEGO

„Chrystus przez swoją śmierć i zmartwychwstanie stał się prawdziwą i doskonałą świątynią Nowego Przymierza i zgromadził lub nabył.

Ten lud święty zebrany w jednośc Ojca, Syna i Ducha Świętego jest Kościołem, czyli świątynią Boga, zbudowaną z żywych kamieni, gdzie Ojciec doznaje czci w Duchu i prawdzie.

Słusznie więc od dawna nazywa się „kościółem” także budynek, w którym zbiera się wspólnota chrześcijańska, aby słuchać słowa Bożego, razem się modlić, przystępować do sakramentów oraz sprawować Eucharystię.

Jako widzialna budowla, dom ten jest szczególnym znakiem Kościoła pielgrzymującego na ziemi i obrazem Kościoła przebywającego w niebie.

Kościół, jak tego wymaga jego natura, powinien być przystosowany do sprawowania świętych obrzędów, odznaczać się szlachetnym pięknem, ale bez przepychu, by przez to stał się prawdziwym symbolem i znakiem rzeczywistości nadprzyrodzonej.

Ogólny plan budowli kościelnej powinien być tak pomyślany, by ukazywał w pewien sposób obraz zgromadzonej wspólnoty, umożliwiał zachowanie należytego porządku a także ułatwiał każdemu prawidłowe wykonywanie jego funkcji.

Oprócz tego należy zachować normy ustalone w Ogólnym wprowadzeniu do Mszału rzymskiego odnoszące się do prezbiterium, ołtarza, siedzenia dla celebransa, ambony i miejsca przechowywania Najświętszego Sakramentu.

Należy również wiernie przestrzegać zasad dotyczących rzeczy i miejsc przeznaczonych do udzielania innych sakramentów, w pierwszym rzędzie Chrztu i Pokuty" (*Obrzęd poświęcenia kościoła*, nr 1—3).

Katolicki budynek kościelny nie wyrósł z tradycji świątyni jerozolimskiej ani z tradycji świątyni pogańskiej, która była uważana za mieszkanie bóstwa. Kościół dziedziczy raczej tradycję synagogi, w której Izraelici gromadzili się w każdą sobotę na słuchanie słowa Bożego i wspólną modlitwę. W Rzymie pierwsze publiczne kościoły powstały przez adaptację świeckich bazylik przeznaczonych na zgromadzenia. Te obszerne budowle dość łatwo dostosowano do potrzeb kultu chrześcijańskiego.

Zasadniczą funkcją kościoła jest dać schronienie wiernym gromadzącym się na spotkanie z Bogiem. W kościele urzeczywistnia się obecność Chrystusa i to w czworaki sposób:

- 1-o w zgromadzeniu wiernych,
- 2-o w osobie odprawiającego kapłana,
- 3-o w słowie Bożym czytany w czasie liturgii,
- 4-o w Najświętszej Eucharystii (Paweł VI, Enc. *Mysterium fidei*).

A zatem kościół jest budowlą, w której:

- a) wierni gromadzą się, aby oddawać cześć Bogu,
- b) głosi się, objaśnia i rozważa słowo Boże,
- c) sprawuje się Ofiarę eucharystyczną,
- d) udziela się sakramentów,
- e) przechowuje się Najświętszy Sakrament do Komunii chorych i cichej adoracji,
- f) wierni zatrzymują się na osobistą modlitwę do Boga i świętych.

Wszystkie wymienione funkcje musi spełniać kościół parafialny. W kościołach i kaplicach o specjalnym przeznaczeniu niektóre z tych funkcji odpadają, inne mogą dominować. Np. w kościele klasztornym nie jest potrzebna chrzcielnica, ale potrzebne są liczne konfesjonały i miejsca cichej modlitwy.

Funkcji kościoła nie można sprowadzić do użyteczności pojętej w kategoriach doczesnych. Kościół ogarnia zgromadzenie wiernych i w jakiś sposób jest jego znakiem. Co więcej, podobnie jak wspólnota lokalna uobecnia Kościół powszechny, tak i kościół materialny w jakiś sposób przypomina Kościół powszechny pielgrzymujący na ziemi do nieba, a nawet Kościół zbawionych, niebieskie Jeruzalem.

Dlatego budynek kościelny pozostając funkcjonalnym musi stworzyć atmosferę pozwalającą odczuć to co niewidzialne. Należy się jednak wystrzegać fałszywego symbolizmu, tj. podporządkowania całego projektu idei subiektywnej. Np. kościół przypominający poczekalnię lotniska, bo z doczesności startujemy do wieczności, itp.

NAWA, MIEJSCE WIERNYCH

Przystępując do projektowania kościoła, trzeba jasno zdawać sobie sprawę, do jakich celów kościół ma służyć oraz jak wielka jest wspólnota wiernych, która będzie się w nim zbierała. Gromadki wiernych stojące przed kościołem pod parasolami mogą być obrazem wzruszającym, ale na pewno nie są ideałem. Zasadniczo zgromadzenie wiernych powinno znaleźć we wnętrzu świątyni dogodne miejsce, aby w skupieniu uczestniczyć w czynnościach liturgicznych. Ustalając wielkość kościoła parafialnego trzeba się liczyć z naturalnym rozwojem parafii i z ewentualną rozbudową osiedla lub dzielnicy. Czasem trzeba z góry przewidzieć możliwość dobudowania dalszych segmentów kościoła i zabezpieczyć miejsce na tę dobudowę.

Wierni gromadzą się w kościele, aby uczestniczyć w akcji liturgicznej w sposób świadomy i czynny. Dlatego kościół musi zapewnić oddzielenie od hałasów ulicy, odpowiednią temperaturę wnętrza, dobrą widoczność ołtarza i ambony oraz nagłośnienie. Nawa, w której gromadzą się wierni, i prezbiterium, w którym wznosi się ołtarz, są to dwa miejsca różne, ale musi między nimi istnieć doskonała komunikacja.

Przepisy liturgiczne wymagają, aby wierni w pewnych momentach stali, w innych siedzieli, a w niektórych klęczeli. Trzeba zatem zaprojektować grupy ławek, w których wierni mogliby przyjąć przepisaną postawę. Ławki powinny harmonizować z całym wnętrzem kościoła, dlatego powinien je zaprojektować architekt projektujący kościół. Należy przewidzieć łatwe wchodzenie do ławek i odpowiednie przejścia między nimi. W Polsce ze względu na nasze tradycje i klimat trzeba przewidzieć możliwość urządzania procesji wewnątrz kościoła.

PREZBITERIUM

Kościół jest społecznością ukształtowaną hierarchicznie. Cały lud Boży jest uczestnikiem powszechnego kapłaństwa Chrystusa, ale niektórzy członkowie tego ludu Bożego są powołani do uczestnictwa w kapłaństwie sakramentalnym i przewodniczą w modlitwie, głoszą słowo Boże lub posługują przy ołtarzu. Dla nich przeznaczony jest prezbiterium. Wprowadzenie do Mszału rzymskiego stawia następujące wymagania: „Prezbiterium powinno być wyodrębnione z wnętrza

kościół przez pewne podwyższenie albo przez odmienną formę i wystrój. Jego rozmiary powinny być takie, aby można było swobodnie sprawować w nim obrzędy liturgiczne" (OWMR nr 258). W prezbiterium musi być miejsce dla ołtarza, często także dla tabernakulum, miejsce dla przewodniczącego akcji liturgicznej, dla duchowieństwa i ministrantów. Na ogół prezbiteria naszych kościołów są za małe i dlatego trudno w nich sprawować liturgię w sposób godny.

Centralny punkt prezbiterium i całego kościoła stanowi ołtarz. Ponieważ na ołtarzu uobecnia się ofiara Chrystusa i rozdziela się wiernym Jego Ciało i Krew, pisarze Kościoła widzieli w ołtarzu znak samego Chrystusa. Twierdzenie to powtarza Pontyfikał rzymski: „Przez namaszczenie krzyżem ołtarz staje się symbolem Chrystusa, który przed wszystkimi został «namaszczony» i tak jest nazwany. Ojciec przecież namaścił Go Duchem Świętym i ustanowił Najwyższym Kapłanem, aby na ołtarzu swojego Ciała złożył w ofierze własne życie za zbawienie wszystkich" (*Obrzęd poświęcenia ołtarza*, nr 22a).

Mszał rzymski podaje następujące wskazania o usytuowaniu ołtarza: „Ołtarz główny nie powinien przylegać do ściany, aby łatwo można było obejść go dokoła i odprawiać przy nim w stronę ludu. Powinien być ustawiony w takim miejscu, by rzeczywiście stanowił ośrodek, ku któremu spontanicznie zwracać się będzie uwaga wiernych" (OWMR nr 262).

Konieczne wyposażenie ołtarza stanowią obrus, krzyż i świeczniki. Krzyż może być umieszczony na ołtarzu lub obok niego i ma być dobrze widoczny dla zgromadzenia wiernych. Świeczniki mogą stać na ołtarzu lub obok ołtarza, ale nie powinny przesłaniać akcji liturgicznej lub w niej przeszkadzać. Należy je odpowiednio wkomponować we wnętrze kościoła.

Drugim ważnym elementem prezbiterium jest miejsce przewodniczenia. Mszał rzymski podaje jasne wskazania: „Krzeseł kapłana winno uwydatniać jego funkcję przewodniczącego zgromadzenia i kierującego modlitwą, dlatego najodpowiedniejsze będzie miejsce u szczytu prezbiterium, zwrócone w stronę ludu, chyba że byłoby to niemożliwe ze względu na strukturę świątyni lub inne okoliczności, np. utrudniałoby łączność między kapłanem a wiernymi z powodu zbyt wielkiej odległości. Należy unikać wszelkiego podobieństwa do tronu. Siedzenia dla ministrantów należy umieścić w najdogodniejszym miejscu w prezbiterium, by mogli łatwo spełniać powierzone im czynności" (OWMR nr 271).

Kształt krzesła celebransa powinien nawiązywać do kształtu tzw. katedry w kościołach starochrześcijańskich, a nie do salonowych foteli. Siedzenia dla ministrantów, to ławy lub rzędy taboretów. Obecnie także w niewielkich kościołach parafialnych liczba ministrantów biorących udział w akcji liturgicznej jest dość spora. Prezbiterium musi być tak wielkie, aby mogli oni swobodnie się poruszać i z godnością spełniać swoje funkcje.

AMBONA, CZYLI MIEJSCE GŁOSZENIA SŁOWA BOŻEGO

Mszał rzymski podaje następujące wskazania co do ambony: „Godność słowa Bożego wymaga, by w kościele było ono głoszone z miejsca, na którym w czasie liturgii słowa spontanicznie skupia się uwaga wiernych. Z zasady powinna to być stała ambona a nie zwykły, przenośny pulpit. Ambona odpowiednio wkomponowana we wnętrze kościoła powinna być tak umieszczona, by czytający i mówiący byli dobrze widziani i słyszani przez wiernych. Z ambony czyta się lekcje, psalm responsoryjny oraz orędzie wielkanocne; można też stąd wygłaszać homilię i odmawiać modlitwę powszechną czyli modlitwę wiernych. Nie wypada, aby na ambonie spełniali swe funkcje: komentator, kantor i kierownik chóru” (OWMR nr 272).

Czytania biblijne i homilia stanowią organiczną część liturgii. Dlatego ambonę powinien projektować ten sam architekt, który projektuje ołtarz, przewidując podobieństwo materiału, stylu i dekoracji, aby ułatwić wiernym zrozumienie wzajemnego związku Eucharystii i słowa Bożego. Przepisy przewidują czytanie wszystkich perykop i głoszenie homilii z jednego miejsca i wyraźnie wskazują czynności, które nie powinny się odbywać na ambonie. Dlatego dobrze jest przewidzieć po przeciwnej stronie pulpit nieco niższy i skromniejszy niż ambona ale dobrze widoczny, przy którym mogliby spełniać swoje funkcje komentator, kantor i dyrygent śpiewu. I we wnętrzu ambony i przy pulpicie należy zaprojektować kilka półek pozwalających na przygotowanie wszystkich potrzebnych tekstów. Należy również przewidzieć dobre oświetlenie i dyskretnie umieszczone mikrofony.

STÓŁ EUCHARYSTYCZNY

Zasadniczo sam ołtarz jest stołem eucharystycznym, na którym składa się ofiary przyniesione przez wiernych i po przeistoczeniu łamie się chleb eucharystyczny. Wszyscy wierni nie mogą jednak podchodzić do ołtarza dla przyjęcia Komunii świętej. Dlatego na brzegu prezbiterium przewiduje się miejsce rozdzielania Komunii świętej wiernym, mające formę wąskiego stołu. Ich celem nie jest oddzielenie i zamknięcie prezbiterium lecz ułatwienie rozdawania Komunii św. Wiadomo, że ludziom starszym potrzebne jest oparcie przy uklęknięciu i przy wstawaniu. Dlatego tzw. balaski muszą mieć lekką, ale mocną konstrukcję, a przed nimi musi być przynajmniej jeden stopień ułatwiający uklęknięcie.

PRZECHOWYWANIE NAJSWIĘTSZEGO SAKRAMENTU

W dużych kościołach miejscem przechowywania Najśw. Sakramentu jest osobna kaplica odpowiednia do prywatnej adoracji i modlitwy wiernych (OWMR nr 276). W kościołach mniejszych należy

przewidzieć miejsce dla tabernakulum w prezbiterium. Tabernakulum ma być trwale i bezpieczne, na stałe przytwierdzone do podstawy. W pobliżu powinna się znajdować lampka wieczna wskazująca obecność Najśw. Sakramentu. Nie ma żadnego przepisu wymagającego, aby jej światło było czerwone. We współczesnej cywilizacji światło czerwone oznacza niebezpieczeństwo lub zakaz przejazdu. Skojarzenia u dzieci mogą być bardzo niewłaściwe.

MIEJSCE ZESPOŁU ŚPIEWACZEGO I ORGANÓW

Przepisy zawarte w mszale wracają do pierwotnej tradycji bazylik rzymskich i wskazują miejsce śpiewaków w pobliżu ołtarza, a nie nad drzwiami kościoła. „Biorąc pod uwagę układ przestrzenny kościoła, chór należy umieścić w takim miejscu, które by podkreślało jego znaczenie, mianowicie to, że stanowi on część zgromadzonej wspólnoty i spełnia specjalną funkcję. Dzięki właściwemu umieszczeniu chór będzie mógł łatwiej spełniać swoją funkcję liturgiczną, a każdemu z członków zespołu umożliwi się pełne, to jest sakramentalne uczestnictwo we Mszy św.

Organy i inne instrumenty muzyczne zatwierdzone do użytku w kościele należy tak umieścić, by służyły pomocą zespołowi śpiewaczemu lub śpiewającemu ludowi, a także by je wszyscy dobrze słyszeli wówczas, gdy grają same” (OWMR nr 274—275).

Przy dzisiejszej technice oddzielenie kontuaru organów od zespołu piszczałek nie przedstawia dużej trudności. Natomiast umieszczenie chóru śpiewaków stanowi zagadnienie do rozwiązania i to zagadnienie niełatwe, bo liturgię sprawuje się czasem z udziałem chóru, czasem bez niego i nie można oddzielać prezbiterium od wiernych przestrzeni, która często będzie pusta.

OLTARZE BOCZNE

Starożytność chrześcijańska przestrzegała zasady jedności ołtarza, który jest symbolem jedyne Pośrednika między Bogiem i ludźmi oraz jednej i wiecznej ofiary Chrystusa. Z czasem wzrosła liczba Mszy odprawianych bez udziału ludu i razem z tym rosła liczba ołtarzy. Wznoszono również ołtarze jako wyraz kultu świętych lub wyraz wdzięczności za doznaną łaskę, nie zastanawiając się, czy są w kościele potrzebne. Nowe księgi liturgiczne wyraźnie nawiązują do pierwotnej tradycji Kościoła. Pontyfikał rzymski podaje następujące wskazania:

„W nowych kościołach należy budować tylko jeden ołtarz, aby na wspólnym zgromadzeniu wiernych jedyny ołtarz oznaczał jednego Zbawiciela naszego, Jezusa Chrystusa, oraz jedną Eucharystię Kościoła. W kaplicy natomiast, w miarę możliwości w jakiś sposób oddzie-

lonej od nawy kościoła, w której umieszcza się tabernakulum do przechowywania Najśw. Sakramentu, można postawić drugi ołtarz, gdzie również można odprawiać Mszę św. w dni powszednie dla małej liczby wiernych. Należy absolutnie zaniechać budowy wielu ołtarzy jedynie dla przyozdobienia kościoła" (*Obrzęd poświęcenia kościoła*, nr 7).

„Z natury swej ołtarz jest poświęcony samemu Bogu, gdyż ofiarę eucharystyczną składa się samemu Bogu. W takim znaczeniu należy rozumieć zwyczaj Kościoła — poświęcania ołtarzy Bogu dla uczczenia Świętych. Wyraził to trafnie św. Augustyn: «Ołtarze wnosimy nie męczennikowi, lecz samemu Bogu męczenników, chociaż na grobach męczenników». Należy to wyraźnie wytłumaczyć wiernym. W nowych kościołach nie należy umieszczać nad ołtarzami ani figur, ani obrazów Świętych. Nie powinno się również umieszczać na mense ołtarza relikwii Świętych, gdy są wystawiane dla uczczenia ich przez wiernych" (tamże, nr 10).

Ołtarze boczne są potrzebne, ale ich liczba powinna być niewielka, a w nowych kościołach należy je umieszczać w kaplicach oddzielonych w jakiś sposób od nawy kościoła (por. OWMR nr 267). Przepisy zakazują odprawiania mszy prywatnych równocześnie z mszami publicznymi, aby nie rozpraszać uwagi wiernych. Zawsze jednak trzeba się liczyć z potrzebami kapłanów chorych lub podróżujących, którzy muszą odprawić Mszę św. poza zgromadzeniem wiernych. Dlatego potrzebne są kaplice oddzielone od nawy i dające możliwość odprawienia takiej Mszy św.

Boczne kaplice są potrzebne również dla obrzędów związanych z rokiem kościelnym. W bocznych kaplicach znajdzie miejsce żłóbek w okresie Narodzenia Pańskiego, ołtarz adoracji Najśw. Sakramentu w Wielki Czwartek, Boży Grób w W. Piątek i W. Sobotę.

WIZERUNKI ŚWIĘTYCH

W kościołach powinny się również znaleźć miejsca kultu świętych. Nie muszą to jednak być mszalne ołtarze. Pod wizerunkiem świętego wystarczy półka na kwiaty i świece lub ładny, stojący na posadzce świecznik, obok klęcznik, ewentualnie gabłota na wota dziękczynne. Przy projektowaniu kościoła należy takie miejsca przewidzieć i zatroszczyć się o wizerunki mające prawdziwą wartość artystyczną. Kult świętych zwykle jest regionalny lub lokalny. Przy wznoszeniu nowych kościołów należy go uwzględnić.

CHRZCIELNICA

W kościele szafuje się różne sakramenty, niektóre z nich wymagają miejsc specjalnych. W kościołach parafialnych powinna być kaplica chrzcielna tak obszerna, aby przy chrztach udzielanych więk-

szej liczbie dzieci, mogła pomieścić dzieci, ich rodziców oraz rodziców chrzestnych. Tradycyjnie budowano kaplicę chrzcielną w formie okrągłej lub ośmiobocznej kaplicy przyległej do kościoła. Nie jest to jednak przepisane. Architekt może szukać odpowiedniej formy według własnego uznania. Warto jednak podkreślić symbolizm zanurzenia i wynurzenia. Ołtarz jest podwyższony ponad poziom nawy. Natomiast kaplica chrzcielna mogłaby być obniżona o jeden lub dwa stopnie, a sama chrzcielnica jeszcze bardziej zagłębiona. W ten sposób można by podkreślić symboliczny udział w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. W kaplicy chrzcielnej nie powinny się znajdować żadne sprzęty nie związane z sakramentem chrztu. Centralne miejsce powinna zajmować chrzcielnica, obok niej świecznik z paschałem. W ścianie wypada umieścić skrytkę na oleje święte i szafkę na inne przedmioty używane przy udzielaniu chrztu świętego.

KONFESJONAŁY

Do szafowania sakramentu pokuty potrzebne są konfesjonały umieszczone w ten sposób, aby były łatwo dostępne, a równocześnie zapewniły dyskrecję. Nie można zapominać o ludziach o przytępionym słuchu, którzy spowiadają się głośno. Dla nich należy przewidzieć miejsce zamknięte w pobliżu zakrystii.

ZAKRYSTIE

Dobrze urządzony kościół musi posiadać zespół zakrystii: a) zakrystia właściwa, w której przechowuje się paramenty i kapłani ubierają się do Mszy św. oraz przygotowują się do niej modlitwą, b) mały sekretariat do załatwiania spraw z parafianami, c) zakrystia ministrantów i ewentualnie członków scholi, d) magazyn zakrystyjny na dywany, kwiaty, dekoracje i inne sprzęty kościelne, e) pomieszczenie na przedmioty używane na procesjach: baldachim, sztandary, feretrony, figury z szatnią dla tzw. „bieli” procesyjnej. Konieczne są pomieszczenia sanitarne, bardzo pożyteczny byłby warsztat podręczny, w którym można by dokonać małych napraw, przygotować dekoracje itp. Zespół zakrystyjny może posiadać piętro i podziemie.

Drzwi z zakrystii powinny prowadzić do nawy kościelnej tak, aby udający się do zakrystii nie przechodzili przez prezbiterium. Należy przestrzegać zasady, że do prezbiterium wchodzi się tylko dla sprawowania czynności świętych albo ich bezpośredniego przygotowania. Charakter sakralny prezbiterium zostanie zatarty, jeżeli będą po nim ciągle krążyły różne osoby nie związane z liturgią. Można przewidzieć drugie drzwi prowadzące z zakrystii wprost do prezbiterium, ale nie jest to konieczne. Nie należy również umieszczać zakrystii po obu stronach prezbiterium, bo to spowoduje ciągle przechodzenie,

a nawet bieganie z jednej strony na drugą. Prezbiterium jest oddzielone od nawy, zwykle umieszczone nad nią, posiada specjalny wystrój, ale to wszystko można przekreślić przez złe usytuowanie zakrystii.

KRYPTA PRZEDPOGRZEBOWA

Życie chrześcijanina wiąże się z kościołem parafialnym od chrztu do pogrzebu. Obecnie zauważamy, że coraz trudniej jest przechować ciało zmarłego w domu. Kościoły cmentarne są przeładowane, pogrzeby odbywają się w wielkim pośpiechu, zupełnie wbrew wskazaniom Kościoła. Dlatego dobrze byłoby, aby kościoły parafialne posiadały krypte, w której można by przechować ciało zmarłego i odprawić mszę pogrzebową bez pośpiechu i bez przeszkody dla innych funkcji sprawowanych w kościele.

Pożegnanie zmarłego w kościele parafialnym przez właściwego duszpasterza i w otoczeniu parafian ma charakter rodzinny, zupełnie różny od seryjnych pogrzebów z kaplic cmentarnych.

DZWONNICA

Od czasów średniowiecznych kultowi katolickiemu towarzyszy dźwięk dzwonów. Także dzisiaj trudno sobie wyobrazić kościół katolicki nie posiadający żadnego dzwonu. Przeważnie parafianie mają ambicję posiadania zespołu dzwonów i do dzwonów własnego kościoła żywią szczególny sentyment. Trzeba pamiętać, że dzwonnica wymaga specjalnej konstrukcji, a drgania rozkołysanych dzwonów nie powinny się przenosić na budynek, bo mogą uszkodzić sklepienia i mury. Dlatego najbezpieczniejsze jest umieszczenie dzwonów, zwłaszcza wielkich, w dzwonnicy nie związanej z budynkiem. Trzeba również uwzględnić prawa akustyki. Znamy wypadki takiego umieszczenia dzwonów, że ich dźwięk dochodzi dobrze do sąsiednich parafii, a nie słyszą go bezpośrednio zainteresowani parafianie. Aby uniknąć takich błędów, trzeba wziąć pod uwagę całe otoczenie kościoła, a nawet rzeźbę terenu. Współpraca fachowca jest konieczna.

Jak widać z przytoczonych postulatów architekt projektujący kościół musi pogodzić szereg wymagań pozornie sprzecznych. Funkcjonalizm i symbolizm, dobrą widoczność i nastrój, modlitwę wspólną i cichą adorację, koncentrację na głównym ołtarzu i miejscach kultu świętych, itd. Przez wieki Kościół miał architektów, którzy umieli tym zadaniom podolać. Możemy ufać, że obecnie również znajdują się architekci rozwiązujący te trudne zadania w sposób mistrzowski.